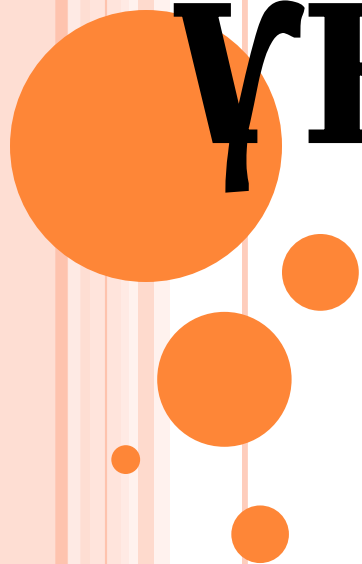

ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ваш семестр буде таким:

“...в наші дні провідна роль у ширенні певних наборів ідей належить атомовим бомбам, танкам, засобам пропаганди та відвертому пристосовництву -- як за доби Середньовіччя вона належала вогнищам інквізиції, пропаганді та тому ж таки пристосовництву. І все ж хочеться вірити, що неперекручені факти й обґрунтовані думки зрештою вторують собі шлях”

Юрій Шевельов, 1976 рік

- *Розвиток мови*

- історична фонетика
- історична лексикологія
- історична діалектологія
- Історична морфологія
- Історичний синтаксис
- історія літературної мови

- *Єдина наука - історія мови.*

- *Історична граматика* – зміни в морфології й синтаксисі на різних етапах її розвитку від найд. часів, процеси становлення й еволюції.
- *А фонетика?*
- Зміни на одному рівні → зміни на інших.
- Форми слів, граматичні категорії, форми словосполучень реалізуються в мовних звуках.
- Не можна зрозуміти еволюцію форм без належного аналізу фонетичних змін у ній.

- Розвиток мови:

- 1) *внутрішні чинники* (прагнення до симетричності системи, подолання внутрішніх суперечностей, асиміляція, дисиміляція, аналогія тощо);
- 2) *екстралінгвальні* (міжмовні контакти, мовна економія, вплив субстрату, умови життя народу тощо).
- **Вивчення історії мови – реєстрація змін і пояснення їхніх причин.**

- *Практичне значення:*
- **вчителіві** - історичне коментування, свідоме засвоєння граматичних, орфографічних, орфоепічних форм;
- **розуміння мови і змісту** давніх пам'яток, особливо тих, що вивчаються в школі;
- **свідоме сприймання** будь-якого явища, уміння аналізувати мовні факти.

- Зв'язок історичної граматики з іншими науковими дисциплінами
-
- Використовує загальні закони розвитку мови, отже → із загальним мовознавством. У свою чергу здобуває матеріал для загального мовознавства.
- З вивченням інших слов'янських мов.
- Залучення фактів неслов'янських мов.
- Найтісніше – сучасною українською мовою, українською діалектологією.
- Важливі факти – у старослов'янській мові.
- З історією української літератури.
- З історією України.
- З археологією, етнографією, фольклористикою.

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРИЧНОГО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

- 1. Жива народна мова
- 2. Писемні пам'ятки
- 3. Свідчення споріднених мов
- 4. Лексичні запозичення в українську мову із мови української до інших
- 5. Топономіка, ономастика
- 6. Письмові свідчення іноземних джерел

ОГЛЯД НАЙВАЖЛИВІШИХ ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

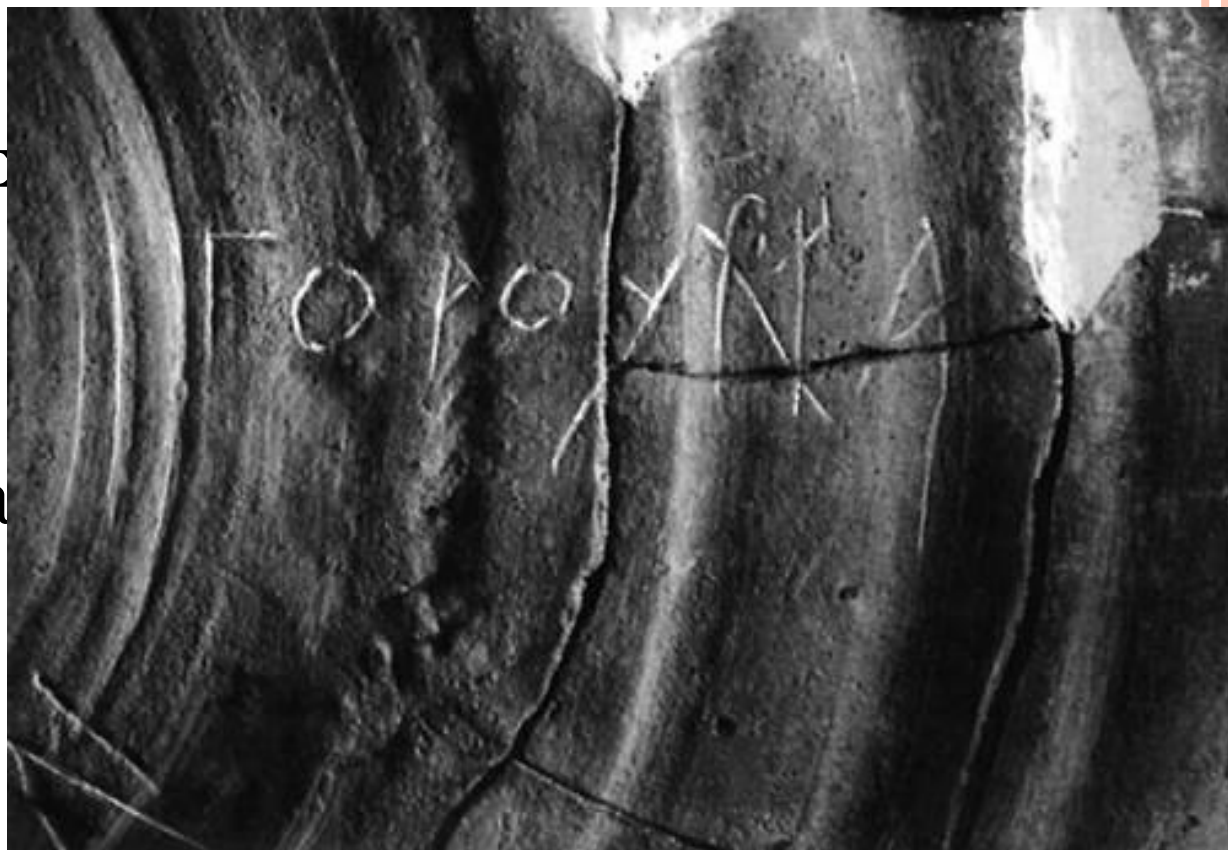
- А. Староукраїнські писемні пам'ятки XI-п.XIV ст.
- 3 групи:
- написи на пам'ятках матеріальної культури
- рукописні книги
- різні грамоти.

І. НАПИСИ

Найдавніший напис

○ знайдений
при розкопках
кургану
в Гнездово
(Смоленщина)

НАПИС НА ТМУТОРОКАНСЬКОМУ КАМЕНІ 1068Р.

- **ВЪ ЛѢТО ... ГЛѢБЪ КНАЗЬ МѢРИЛЪ М ПО
ЛЕДУ Ѡ ТЪМУТОРОКАНА ДО КЪРЧЕВА
·І· ·Д· САЗЕ.**

НАПИС НА ЧАРІ ЧЕРНІГІВСЬКОГО КНЯЗЯ

ВОЛОДИМИРА ДАВИДОВИЧА, 1151 Р.

А се чара кнѧ володимѣрова давыдовича кто из неѣ
пѣ томѣ здоровѣ, а хвалаѧ бога (и) своего
шподора великого кнѧ.

- Напис на хресті Єфросинії Полоцької 1161р.
- Написи на стінах Софії Київської, або київські графіті.
- Написи на гробницях, дзвонах, побутових предметах тощо.

2. РУКОПИСНІ КНИГИ

а) *старослов'янські пам'ятки в староукраїнських списках*

- Остромирове євангеліє
- Ізборники Святослава 1073 і 1076 рр.
- Архангельське євангеліє 1092 р.
- Реймське євангеліє кінця XI або поч. XII ст.
- Юріївське євангеліє близько 1120 р.
- Галицьке євангеліє 1144 р.
- Успенський збірник к. XII-поч. XIII ст.
- Виголексинський збірник XII-XIII ст.

○ б) *оригінальні твори давньоруських книжників (художні твори, юридичні пам'ятки, літописи тощо)*

- Слово о полку Ігоревім кінця XII ст.
 - Повчання Володимира Мономаха
 - Руська правда
 - Лаврентіївський список літопису 1377р.
 - Іпатіївський список літопису близько 1425р.
 - Слово о законі і благодаті митрополита Іларіона (1054-1057 рр.).
-

○ 3. Грамоти

- Грамота Київського великого князя Мстислава Володимировича та його сина Новгородського князя Всеволода, дана Новгородському Юріївському монастирю близько 1130р.
 - Вкладна Варлаама Хутинському монастирю, що знаходився недалеко від Новгорода, дана після 1192р.
 - Договірна грамота Новгорода з князем Ярославом Ярославовичем 1264р.
-

Б.СЕРЕДНЬОУКРАЇНСЬКІ ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ К.ХІV-ПОЧ. ХVІІІст.

- Грамоти ХІV-ХV ст.
- Пересопницьке євангеліє 1556-1561рр.
- Актова книга Житомирського міського уряду
- Лексикон словенороський Памви Беринди 1627 р.
- Пересторога, початок ХVІІст.
- Українські інтермедії ХVІІ-ХVІІІ ст. до шкільних драм.
- Твори І. Вишенського к. ХVІ – поч. ХVІІ ст.
- Літопис Самовидця.
- Українська поезія кінця ХVІ – поч. ХVІІ ст.
- Твори Іоанікія Галятовського.
- Ділова мова Волині і Наддніпрянщини ХVІІ ст.
- Лохвицька ратушна книга др. пол. ХVІІ ст.
- Літопис С.Величка.
- Твори Г.С.Сковороди.
- Щоденник Я.Марковича.

ЧИ БУЛА КОЛИСКА ТРЬОХ БРАТНІХ НАРОДІВ І СПІЛЬНА ДЛЯ НИХ МОВА?

- Росіянам завжди було вигідно говорити: “ТАК!”
- Приклади шовіністичних промосковських думок:
- історик і журналіст *М. Погодін*, мовознавці *П. Лавровський* та *О. Соболевський*:

Київська Русь є колискою лише росіян!

Українці – це взагалі не спадкоємці культури і мови Київської держави, а українська мова утворилась десь на Прикарпатті.

- Академіки Російської імперії *Т. Флоринський, О. Соболевський, С. Булич*):

самостійною є лише російська мова, а українська та білоруська мови — її діалекти.

М. Ломоносов, XVIII століття:

«малороссийский діалект» через сусідство з поляками та через те, що вони тривалий час панували над Західною Україною, змішався з польською мовою і від того «зіпсувався»;

історик російської літератури *М. Греч*:

“Малорусское наречие родилось и усилилось от долговременного владычества поляков”.

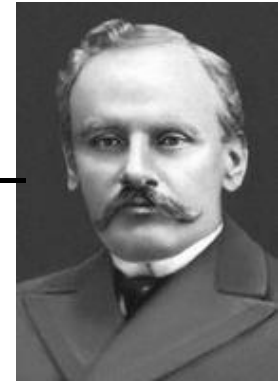
- **ЗАПЕРЕЧИЛИ** існування давньоруської (єдиної східнослов'янської) мови *Степан Смаль-Стоцький* з *Теодором Гартнером*:
- “Українська мова виходить безпосередньо з праслов'янської, вона ближча до мови сербської, ніж до російської”;
- *М. Максимович, П. Житецький, К. Михальчук*;
- *Є. Тимченко* у статті «Слов'янська єдність і становище української мови в слов'янській родині»,
-

- **Ю. Шевельов** відносить початок формування української мови до VI-VII ст., а закінчення – десь коло XVI ст. “А мусимо ще пам’ятати, – пише Ю. Шевельов, – що шлях розвитку української мови протягом цього тисячоліття не завжди був прямий і послідовний, не завжди йшов однією лінією. Складна картина? Було простіше в Шахматова, а ще простіше в Смаль-Стоцького. Але де і коли правда була проста і прямолінійна”.
- “Наші люди” серед російських академіків:
П. Фортунатов, Ф. Корш, О. Шахматов

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

- 1. Традиційна періодизація (в основі – періодизація О. Шахматова):
 -
 - праслов'янська мова (поч. III тис. до н.е. – V-VII ст. н.е.);
 - східносл. (давньоруська) мова (VI-VII ст. н.е. – XIII-поч. XIV ст.);
 - українська мова (кін. XIV – XX ст.):
 - а) староукраїнська мова (кін. XIV – XVIII ст.);
 - б) нова українська мова (кін. XVIII – XX ст.).

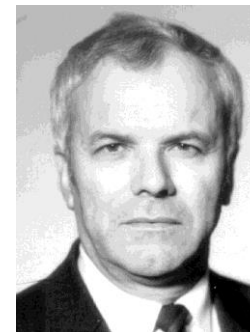
ПЕРІОДИЗАЦІЯ Ю. ШЕВЕЛЬОВА:

- 1) протоукраїнська мова (VII-XI ст.);
- 2) староукраїнська мова (XI-XIV ст.);
- 3) середньоукраїнська мова (кін. XIV – поч. XVIII ст.);
- 4) нова українська мова.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ В. НІМЧУКА

- I. Праслов'янська мова з протосхіднослов'янськими діалектами в її складі (до VI/VII ст.).
- II. Прасхіднослов'янська мовна єдність із протоукраїнськими діалектами (VII/VIII-X ст.).
- III. Давньоруськоукраїнська мова (XI-XIII ст.).
- IV. Середньоукраїнська або середньоукраїноруська мова (XIV/XV – кінець XVII ст.):
 - а) рання середньоукраїнська мова (XIV-XV – перша половина XVI ст.);
 - б) пізня середньоукраїнська мова (др. пол. XVI – кінець XVII ст.).
- V. Новоукраїнська мова.

